

Ryszard Kata

Uniwersytet Rzeszowski

DYNAMIKA I STRUKTURA ZADŁUŻENIA KREDYTOWEGO GOSPODARSTW ROLNICZYCH W POLSCE*DYNAMICS AND STRUCTURE OF CREDIT COMMITMENTS OF AGRICULTURAL FARMS IN POLAND***Słowa kluczowe: gospodarstwa rolnicze, kredyt bankowy, banki spółdzielcze***Key words: agricultural farms, bank loan, cooperative banks**JEL codes: Q14, G21*

Abstrakt. Dokonano analizy dynamiki oraz struktury zobowiązań kredytowych rolników wobec banków. Zadłużenie kredytowe gospodarstw rolnych w Polsce przedstawiono na tle wybranych krajów UE i USA. Wykazano, że kwota zobowiązań kredytowych rolników w latach 2002-2017 miała trwałą tendencję wzrostową. Stopa zadłużenia aktywów gospodarstw od 2008 roku ulegała jednak sukcesywnej redukcji. Poziom zadłużenia kredytowego rolników oraz jakość ich portfela kredytowego w ujęciu sektorowym nie wskazują na wysokie ryzyko finansowe dla rolników i ryzyko kredytowe dla banków. W przypadku kilkuset zadłużonych gospodarstw rolnych (około 1,5 tysiąca) występują jednak poważne zagrożenia związane z pobranymi kredytami i ich spłatą.

Wstęp

Towarowe gospodarstwa rolne muszą mieć stały dostęp do kredytu, oferowanego na warunkach cenowych i innych dostosowanych do charakterystyk przyrodniczych, produkcyjno-technicznych i ekonomiczno-finansowych rolnictwa [Kulawik, Wieliczko 2013]. Rolnicy należą jednak do tych klientów banków, którzy są najbardziej narażeni na niedoskonałości rynku kredytowego, takie jak: wewnętrzne i zewnętrzne ograniczenia kredytowe oraz racjonowanie kredytów [Benjamin, Phimister 1997, Petrick 2004]. W ich efekcie podmioty sfery realnej zgłaszające w bankach popyt na kredyt nie otrzymują finansowania w adekwatnej wysokości lub ich wnioski są odrzucane. Niedoskonałości rynku kredytowego w rolnictwie są pochodną relatywnie wysokiej asymetrii informacji, jaka towarzyszy kredytowaniu gospodarstw rolniczych, a także ograniczeń ekonomicznych i behawioralnych, które wynikają ze specyfiki produkcji rolnej, gospodarstwa rolnego jako przedsiębiorstwa oraz specyfiki rolników, jako właścicieli i zarządzających tymi przedsiębiorstwami [Kulawik 2000; Barry i Robinson 2001, Kata 2011, Zawadzka 2012].

Korzystanie z kapitału obcego w postaci kredytów bankowych, zwłaszcza długoterminowych, stymuluje procesy inwestycyjne i przyczynia się m.in. do zwiększenia potencjału wytwórczego, poprawy wydajności pracy, wzrostu produktywności i dochodowości gospodarstw, obniżenia kosztów i generalnie poprawy sytuacji finansowej gospodarstw rolniczych. Z punktu widzenia bezpieczeństwa finansowego gospodarstw rolnych problemem może być nadmierna skala i tempo przyrastania długu kredytowego.

Materiał i metodyka badań

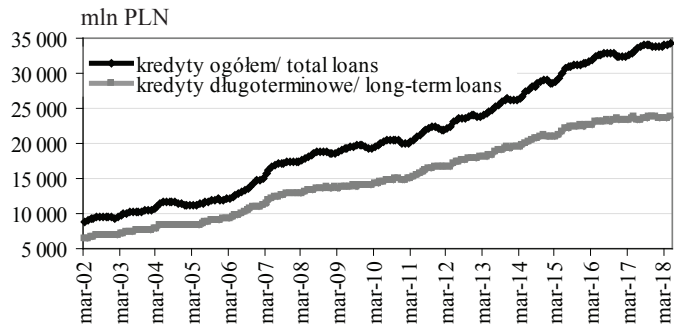
Celem opracowania jest ocena poziomu, dynamiki i struktury zadłużenia kredytowego gospodarstw rolniczych w Polsce. Analiza zobowiązań kredytowych rolników w bankach obejmuje okres od marca 2002 roku do marca 2018 roku. Z uwagi na dostępność danych, inne aspekty podejmowanej problematyki będą badane w krótszym okresie, mieszczącym się jednak w ww. ramach czasowych. Skalę i dynamikę zadłużenia kredytowego gospodarstw rolniczych w Pol-

sce przedstawiono na tle wybranych krajów Unii Europejskiej (UE) i Stanów Zjednoczonych. Źródłem materiałów do badań były dane statystyczne sektora bankowego, uzyskane z Komisji Nadzoru Finansowego (KNF), NBP, GUS oraz dane Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), FADN i United States Department of Agriculture (USDA).

Wyniki badań

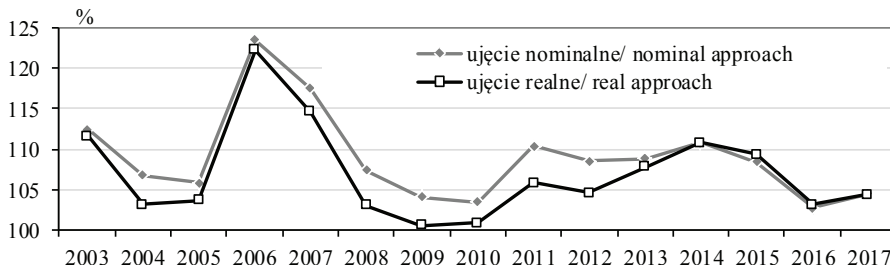
Zadłużenie polskich rolników w bankach wzrosło w latach 2002-2017 z 9,4 mld zł do 33,7 mld zł (rys. 1). Oznacza to nominalny wzrost o 258%, a po uwzględnieniu inflacji (deflator PKB) realny wzrost o 171%. W strukturze zadłużenia kredyty długoterminowe, a ściślej te, których okres spłaty przekraczał 1 rok, stanowiły w latach 2002-2017 przeciętnie 73,3%, przy czym na koniec 2017 roku ich udział wynosił 70,2%. Zadłużenie rolników z tytułu kredytów długoterminowych wzrosło z niespełna 7 mld zł na koniec 2002 roku do 23,7 mld zł na koniec 2017 roku, a zatem nominalnie o 241%, a realnie o 158%.

Rysunek 1. Zobowiązania kredytowe rolników w Polsce w okresie 03.2002-03.2018
Figure 1. The credit debt of farmers in Poland in 03.2002-03-2018
 Źródło/Source: [NBP 2018]

W okresie przedakcesyjnym akumulacja kapitału własnego w gospodarstwach rolnych była niska, a wielu rolników pamiętając problemy ze spiralą zadłużenia gospodarstw z początku lat 90. XX wieku, wykazywało awersję kredytową, rezygnując z kredytów bankowych i tym samym możliwości uzyskania korzyści, wynikających z efektu dźwigni finansowej [Go-łaś 2008, Kata 2011]. Istotną zmianą w tej sferze było przystąpienie Polski do UE i objęcie rolnictwa wsparciem w postaci dopłat bezpośrednich oraz środków przeznaczonych na rozwój gospodarstw rolnych. Nie nastąpił przy tym proces wypierania z procesów finansowania rolnictwa funduszy prywatnych, w tym pochodzących z sektora bankowego, przez fundusze publiczne. Świadczy o tym fakt, że w latach 2004-2016 nakłady inwestycyjne w rolnictwie wzrosły nominalnie o 134%, a zadłużenie rolników w bankach wzrosło o 185,6%. Średnioroczna stopa wzrostu nakładów inwestycyjnych w rolnictwie wynosiła w tym okresie 8,3% (podczas, gdy w latach 1996-2003 wynosiła -0,8%), z kolei zadłużenie rolników z tytułu kredytów bankowych ogółem rosło w tym okresie przeciętnie 9% rok do roku (w tym z tytułu kredytów długoterminowych 8,9% rok do roku). Skumulowana wartość inwestycji w rolnictwie w latach 2004-2016 to 51,7 mld zł. Biorąc pod uwagę wzrost zadłużenia rolników, można szacować, że kredyty bankowe pokryły w tym okresie około 36-40% wydatków inwestycyjnych w rolnictwie (nie licząc wydatków na zakup ziemi).

W latach 2002-2017 zadłużenie rolników w ujęciu nominalnym i realnym nieprzerwanie rosło, ale przy dość dużej zmienności dynamiki wzrostu (rys. 2). Największy wzrost zadłużenia, w stosunku do roku poprzedniego miał miejsce w 2006 roku (nominalnie o 23,6%) oraz w 2007 roku (17,5%). Wysoki wzrost zadłużenia notowano także w 2003 roku (12,5%), 2011 roku (10,4%) oraz 2014 roku (10,8%). Były również takie lata, jak 2009-2010, gdy zadłużenie rolników przystało rok do roku tylko o 3-4%. Należy przypuszczać, że było to konsekwencją z jednej strony, pogorszenia koniunktury w rolnictwie w latach 2008 i 2009 (wskaźnik „nożyc cen” na poziomie odpowiednio: 91 i 96% [GUS 2017, s. 137]), a z drugiej, kryzysu finansowego i spowolnienia gospodarczego, które negatywnie wpłynęły na akcję kredytową banków, także w rolnictwie.

Rysunek 2. Dynamika zadłużenia kredytowego rolników w latach 2003-2017, rok poprzedni = 100%

Figure 2. Dynamics of farmers' credit debt in 2003-2017, previous year = 100%

Źródło: jak na rys. 1

Source: see fig. 1

Na koniec 2017 roku w strukturze zobowiązań kredytowych rolników 22,2% stanowiły kredyty na nieruchomości, tj. głównie na zakup ziemi, a 45,6% kredyty inwestycyjne na inne cele. Kredyty o charakterze bieżącym stanowiły 29,8%, a średnio w latach 2004-2017 ich udział wynosił 26,7%, natomiast inne kredyty (np. na rolowanie długów) stanowiły 2,4%. Przewaga kredytów inwestycyjnych oraz rosnący udział kredytów na zakup ziemi (wzrost z 6,3% w 2005 roku do ponad 20% w latach 2016-2017), to dowód, że producenci rolni korzystają z kredytów głównie dla potrzeb finansowania rozwoju gospodarstw.

W porównaniu do wielu krajów UE, a także USA stopa zadłużenia aktywów gospodarstw rolnych w Polsce utrzymuje się na relatywnie niskim poziomie. Na koniec 2016 roku wynosiła ona 5,4% w porównaniu do 16% średniej dla całej UE i 12,7% dla USA. W latach 2004-2016 przeciętny poziom tego wskaźnika dla gospodarstwa rolnego w Polsce, będącego w polu obserwacji FADN¹ wynosił 7,7%. Co istotne, od 2008 roku wskaźnik ten wykazywał tendencję spadkową (tab. 1). Wobec wykazanego wcześniej nominalnego wzrostu zobowiązań kredytowych rolników w bankach spadek stopy zadłużenia aktywów oznacza, że gospodarstwa rolne budują szybciej swój majątek niż przyrasta ich zadłużenie.

Wskaźnik zadłużenia aktywów gospodarstw rolnych na znacznie wyższym poziomie niż w Polsce notowano w takich krajach, jak: Dania, Francja, Holandia i Niemcy (tab. 1). Są to kraje o relatywnie wysokim stopniu koncentracji czynników wytwórczych w rolnictwie i dominacji gospodarstw rolnych o wysokiej towarowości i intensywności produkcji rolnej, charakterystycznych dla modelu rolnictwa industrialnego. Są jednak kraje w UE, takie jak Włochy i Hiszpania, w których wskaźnik ten jest na bardzo niskim poziomie (tab. 1).

Zarówno kraje UE o wysokim poziomie zadłużenia rolnictwa, jak i Włochy czy Hiszpania, charakteryzują się dobrze rozwiniętym sektorem bankowym i bogatą ofertą kredytową dla rolników ze strony banków. Różnice w poziomie korzystania z kredytu bankowego przez rolników wynikają głównie z czynników endogenicznych dla rolnictwa (struktury agrarnej, struktury produkcji rolnej, skali specjalizacji gospodarstw, skali i intensywności produkcji rolnej, dominujących typów rolniczych gospodarstw, a także czynników behawioralnych), nie zaś czynników leżących po stronie podaży kredytów rolnych. Nie ma w UE uniwersalnego wzorca w zakresie korzystania przez rolników z kredytu bankowego, w kontekście ww. czynników endogenicznych, można jednak przypuszczać, że popyt kredytowy rolników w Polsce będzie rósł w miarę postępów w procesie przemian strukturalnych i koncentracji zasobów w rolnictwie. Dowodem na to jest fakt, że gospodarstwa o większej sile ekonomicznej i zwykle większym obszarze posiadają stopę zadłużenia aktywów na poziomie znacznie wyższym od średniej (5,4%). W 2016 roku przeciętna stopa zadłużenia aktywów wynosiła 2,1% w grupie gospodarstw od 8 do 25 tys. euro SO (tj.

¹ W Polsce próba FADN jest reprezentatywna dla 730 tys. gospodarstw towarowych, wytwarzają około 90% produkcji rolnej w kraju, o wielkości ekonomicznej równej lub większej od 4 tys. euro [IERiGŻ-PIB 2017].

Tabela 1. Stopa zadłużenia aktywów gospodarstw rolnych w krajach UE* i USA (2004-2016)
 Table 1. Debt-to-asset ratio of agricultural farms in European Union countries and USA (2004-2016)

Wyszczególnienie/ Specification	Stopa zadłużenia aktywów/Debt-to-asset ratio [%]						
	2004	2008	2011	2014	2015	2016	średnia/average 2004-2016
Dania/DK	58,0	49,8	55,8	59,2	58,7	59,2	56,5
Francja/FR	38,1	37,4	39,1	41,3	42,5	42,8	39,5
Niemcy/DE	16,9	18,2	19,8	21,5	22,6	23,0	19,5
Węgry/HU	25,5	26,9	20,2	16,8	16,7	15,1	21,5
Włochy/IT	1,3	1,5	0,7	1,0	1,1	0,9	1,0
Holandia/NL	34,3	37,5	36,6	34,4	34,3	33,7	35,4
Polska/PL	9,7	11,1	6,0	5,7	5,7	5,4	7,7
Rumunia/RO	b.d.	5,1	2,5	3,0	4,4	3,2	3,6
Hiszpania/ES	2,6	2,2	2,5	3,0	3,0	3,0	2,6
Wielka Brytania/UK	12,6	10,1	10,5	10,3	10,6	11,0	10,6
Średnia UE/Average EU	15,0	14,7	15,1	15,6	16,1	16,0	15,1
USA	11,3	9,6	12,7	11,7	12,3	12,7	11,1

* dla przeciętnego gospodarstwa w polu obserwacji FADN/for average farm in the FADN observation field
 Źródło/Source: [FADN 2004-2016, USDA]

standardowej produkcji) oraz 4,6% w grupie od 25 do 50 tys. euro SO. W zbiorowości gospodarstw dużych i bardzo dużych wskaźnik wynosił 8,3% w grupie od 50 do 100 tys. euro SO, 17,3% – od 100 do 500 tys. euro SO i 15% – powyżej 500 tys. euro SO [IERiGŻ-PIB 2017].

Z problemem zadłużenia wiąże się ryzyko finansowe. Trudno jest określić granice zadłużenia, które nie naruszają bezpieczeństwa finansowego gospodarstw rolnych. Na tle innych krajów UE przeciętna kwota zadłużenia gospodarstwa rolnego (z pola obserwacji FADN) w Polsce jest relatywnie niska, co może wskazywać, że rolnictwo w naszym kraju (jako sektor) nie jest narażone na ryzyko kryzysu na tle nadmiernego zadłużenia. Świadczy o tym zarówno przeciętna kwota długu (w tys. euro) przypadająca na gospodarstwo, jak i kwota długu odniesiona na pełnozatrudnionego (AWU – *Annual Work Unit*) oraz na 1 ha UR (tab. 2). W latach 2004-2016 Polska należała do tych krajów, w których zadłużenie gospodarstw rolnych rosło (w przeciwieństwie m.in. do Węgier czy Rumunii). W porównaniu do Danii, Wielkiej Brytanii czy Niemiec, średnioroczna stopa wzrostu długu gospodarstw rolnych w Polsce była relatywnie niska (2,8%), ale przekraczała średnią dla UE (tab. 2). O ile całemu sektorowi nie grozi zapaść związana z nadmiernym zadłużeniem, o tyle w przypadku kilkuset gospodarstw rolnych możemy mówić o tym problemie, czego dowodem są prace prowadzone w MRiRW w 2018 roku nad projektem ustawy o restrukturyzacji zadłużenia gospodarstw rolnych. Problem z nadmiernym zadłużeniem dotyczy głównie producentów trzody chlewnej oraz hodowców bydła mlecznego, którzy modernizowali swoje gospodarstwa rolne, korzystając z kredytów bankowych. W wyniku dosyć trwałego trendu spadku cen mleka w latach 2015-2016, a także cen żywca wieprzowego, rolnicy ci wpadli w kłopoty finansowe, gdyż ich biznesplany były często kalkulowane przy zupełnie innych poziomach cen. Do takich rolników skierowana została specjalna linia kredytowa ARiMR na spłatę zobowiązań cywilnoprawnych (symbol ZC). Rolnicy, którzy utracili wypłacalność i są wpisani do Krajowego Rejestru Długów lub negatywnego rejestru BIK nie mogą jednak skorzystać z tej linii.

O bezpieczeństwie finansowym zadłużonych gospodarstw rolnych, a z drugiej strony, poziomie ryzyka kredytowego dla banków, świadczyć może relacja przeciętnej kwoty zadłużenia 1 ha UR do przeciętnej ceny hektara ziemi rolniczej. W Polsce, pomimo bardzo dynamicznego wzrostu cen ziemi rolniczej w okresie poakcesyjnym, relacja ta jest wciąż na relatywnie niskim poziomie. Przeciętne zadłużenie gospodarstw w relacji do rynkowej wartości ziemi wynosiło w 2016 roku 5,3%, tj. 7-krotnie mniej niż w rolnictwie francuskim i holenderskim oraz 12-krotnie

Tabela 2. Charakterystyka zadłużenia gospodarstw rolnych w Polsce na tle wybranych krajów UE
 Table 2. Characteristics of farm debt in Poland compared to selected European Union countries

Wyszczególnienie/ Specification	Przeciętne zadłużenie [tys. euro] dla 2016 r. na/ The average debt [thous. EUR] for 2016 on:			Zadłużenie kredytowe w latach 2004-2016/Farm debt in 2004-2016	
	gospodarstwo/ farm	AWU*	ha UR/ UAA	przeciętna stopa wzrostu r/r/the average rate of growth y/y [%]	kredyty długoterminowe w kredytach ogółem/ long-term loans in total loans [%]
Dania/DK	1507,1	828,1	14,7	6,4	93,8
Francja/FR	188,1	92,6	2,2	3,2	63,9
Niemcy/DE	212,0	95,9	2,4	5,0	68,8
Węgry/HU	30,3	19,3	0,6	-0,2	45,4
Włochy/IT	4,5	3,5	0,2	1,9	91,8
Holandia/NL	798,8	287,3	22,2	4,1	88,1
Polska/PL	9,2	5,6	0,5	2,8	72,0
Rumunia/RO	1,2	1,1	0,1	-4,9	59,5
Hiszpania/ES	10,8	6,1	0,2	5,4	85,0
Wielka Brytania/UK	216,3	98,8	1,3	5,9	56,0
Średnia UE/Average EU	54,8	36,1	1,6	2,3	76,5

* AWU – Annual Work Unit

Źródło: jak tab. 1

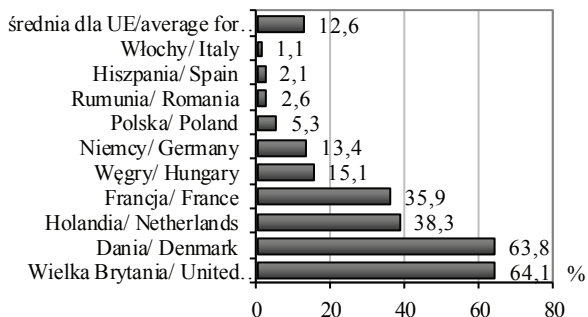
Source: see tab. 1

mniej niż w duńskim i brytyjskim (rys. 3).

W ostatnich latach widoczne jest ograniczanie interwencjonizmu kredytowego w rolnictwie, objawiające się przez redukcję linii kredytowych (z 10 do 7 linii) oraz znaczny spadek liczby i kwoty udzielonych kredytów. Jedną z przyczyn może być to, że w środowisku niskich stóp procentowych komercyjna oferta banków nie odbiega mocno od oferty kredytów preferencyjnych w zakresie kosztów kredytu, a zachęca uniknięciem „biurokracji”,

ktora towarzyszy obu stronom kontraktu przy kredycie preferencyjnym. W strukturze zadłużenia kredytowego rolników udział kredytów preferencyjnych sukcesywnie się zatem zmniejszał, tj. z około 80% w latach 2004-2009 do 60% w 2012 roku i poniżej 40% w 2017 roku.

Niski odsetek kredytów zagrożonych w strukturze należności kredytowych rolników świadczy o braku istotnych zagrożeń finansowych z tytułu zadłużenia gospodarstw rolnych – przy dotychczasowej jego skali – a jednocześnie o solidności rolników jako kredytobiorców. Rolnicy od lat należą do najlepszych pod względem jakości portfela kredytowego klientów banków [UKNF 2018]. Wskaźnik kredytów zagrożonych dla kredytów rolnych wynosił w latach 2007-2017 przeciętnie 3,3% w sektorze bankowym ogółem, a w sektorze banków spółdzielczych 2,0% (tab. 3). W przypadku rolników indywidualnych od 2015 roku można obserwować nieznaczne pogorszenie jakości ich portfela kredytowego (tab. 3).

Rysunek 3. Relacja średniego zadłużenia 1 ha UR do rynkowej ceny 1 ha ziemi rolniczej w 2016 roku

Figure 3. Relation of average debt of 1 ha UAA to the market price of 1 ha of agricultural land in 2016

Źródło/Source: [FADN 2014-2016, Sikorska 2017]

Tabela 3. Wybrane charakterystyki rynku kredytów rolnych w Polsce w latach 2007-2016
 Table 3. Selected characteristics of the agricultural credit market in Poland in 2007-2016

Stan na koniec roku/ <i>Balance at the end of year</i>	Kredyty preferencyjne ARiMR* udzielone w danym roku/ <i>Preferential loans of ARMA granted in a given year (mln PLN)</i>		Wskaźnik kredytów zagrożonych rolników w BS/ <i>Irregular loans ratio of farmers in cooperative banks</i>	Udział grup banków w kredytowaniu rolników/ <i>Share of groups of banks in crediting of farmers</i>	
	ogółem/ <i>total</i>	inwestycyjne/ <i>investment credits</i>		BS/cooperative banks	BK/commercial banks
2007	4429,5	3264,8	2,1	67,0	33,0
2008	3317,3	2273,6	1,9	66,7	33,3
2009	2591,3	1798,7	1,7	66,8	33,2
2010	2626,0	2381,9	1,8	63,5	36,5
2011	3833,6	3156,1	1,9	62,3	37,7
2012	3463,1	3006,2	2,0	61,0	39,0
2013	3240,4	2974,1	1,9	60,0	40,0
2014	1799,2	1555,8	1,8	56,3	43,7
2015	1637,8	1432,7	1,7	54,1	45,9
2016	1599,6	1058,7	2,1	53,1	46,9
2017	1046,9	951,3	2,8	52,5	47,5

* Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa/Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture

Źródło: dane NBP, KNF i ARiMR

Source: NBP, the Financial Supervision Authority and ARMA statistics

W zakresie obsługi kredytowej rolnictwa od kilku lat można obserwować powolny proces zmniejszania udziału banków spółdzielczych na rzecz banków komercyjnych. Pomiedzy latami 2007 i 2017 udział BS w kredytowaniu rolnictwa zmniejszył się do poziomu 52,6%, tj. spadł aż o 14,5 p.p. (tab. 3). Sytuacja ta wynika z pozyskiwania części dużych gospodarstw rolnych – dotychczasowych klientów BS – przez banki komercyjne, a w szczególności bank BGŻ PNB Paribas, który od lat jest zdecydowanym liderem w finansowaniu agrobiznesu. Udział tego banku w całym rynku kredytów rolnych osiągnął w 2017 roku poziom 32,5% (w zakresie wolumenu inwestycyjnych kredytów preferencyjnych 35,5%).

Wnioski

Kredytowanie rolnictwa przez banki jest ważnym czynnikiem rozwoju tego sektora jako całości i rozwoju poszczególnych gospodarstw rolnych. W latach 1994-2017 w ramach preferencyjnych linii kredytowych ARiMR od banków do rolników trafiło 59,2 mld zł, a liczba umów o kredyty preferencyjne (inwestycyjne i obrotowe) wyniosła 482,5 tys. W tym czasie zadłużenie rolników w bankach wzrosło z około 3 do 33,7 mld zł, a to oznacza, że przynajmniej 2 razy tyle kredytów bankowych było przez rolników pobranych i spłaconych.

Struktura zadłużenia kredytowego rolników w Polsce wskazuje, że wciąż preferują oni kredyty jako źródła finansowania inwestycji, w mniejszym zakresie jako źródło finansowania bieżącej produkcji rolnej i podtrzymania płynności finansowej. Kredyty bankowe pełnią też ważną rolę w odtworzeniu produkcji rolnej po różnego rodzaju klęskach żywiołowych.

Porównanie poziomu zadłużenia gospodarstw rolnych w Polsce z zadłużeniem gospodarstw z wielu innych krajów UE oraz USA, wskazuje, że polscy rolnicy z reguły ostrożnie korzystają z kredytów bankowych. Wynika to głównie z ich niechęci do zwiększania ryzyka utraty wypłacalności gospodarstwa rolnego. Można jednak zauważyć, że wraz ze wzrostem siły ekonomicznej i obszaru użytków rolnych gospodarstw rośnie także udział kapitałów obcych w

finansowaniu majątku. Biorąc to pod uwagę, należy przypuszczać, że rozwój rynku kredytów rolnych w Polsce będzie determinowany przede wszystkim przez dalszy postęp w procesach koncentracji i specjalizacji produkcji rolnej. Z drugiej strony, ważne znaczenie mogą mieć czynniki egzogeniczne względem gospodarstw rolnych i banków, a tkwiące w ich otoczeniu instytucjonalnym (regulacje dotyczące obrotu ziemią, możliwości egzekucji wierzytelności kredytowych z majątku rolnika, kredytów preferencyjnych itd.).

Literatura/Bibliography

- Barry Peter J., Lindon J. Robison. 2001. Agricultural finance: Credit, credit constraints, and consequences. *Handbook of Agricultural Economics* 1: 513-571.
- Benjamin Catherine, Euan Phimister. 1997. Transaction costs, farm finance and investment. *European Review of Agricultural Economics* 24 (3-4): 453-466.
- FADN. 2004-2016. *FADN Public Report 2004-2016*, http://ec.europa.eu/agriculture/rca/database/report_en.cfm?dwh=SO, access: 10.07.2018.
- Golaś Zbigniew. 2008. Uwarunkowania rentowności kapitału własnego w rolnictwie (część I) (Determinants of return on equity in agriculture (part I)). *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 3: 60-77.
- GUS. 2017. *Rocznik statystyczny rolnictwa 2017* (Statistical Yearbook of Agriculture 2017). Warszawa: GUS.
- IERiGŻ-PIB. 2017. *Wyniki standardowe 2016 uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w Polskim FADN. Część 1* (Standard 2016 results obtained by agricultural holdings participating in the Polish FADN. Part 1). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Kata Ryszard. 2011. Asymetria informacji jako przyczyna ograniczeń kredytowych w rolnictwie (Asymmetric information as a cause of credit constraints in agriculture). *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej* 88: 127-139.
- Kulawik Jacek, Barbara Wieliczko. 2013. Polityka pieniężna a kredytowanie rolnictwa (Monetary policy versus credits to agriculture). *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 337 (4): 20-40.
- Kulawik Jacek. 2000. Ograniczenia kredytowe w rolnictwie. Rodzaje, skutki i możliwości ich łagodzenia (Credit restrictions in agriculture. Types, effects and mitigation capabilities). *Banki i Kredyt* 9: 31-42.
- NBP. 2018. *Statystyka i sprawozdawczość. Należności i zobowiązania monetarnych instytucji finansowych i banków* (Statistics and reporting. Receivables and liabilities of monetary financial institutions and banks). Warszawa: NBP, http://www.nbp.pl/home.aspx?f=/statystyka/pieniezna_i_bankowa/nal_zobow.html, access: 10.07.2018.
- Petrick Martin. 2004. Farm investment, credit rationing, and governmentally promoted credit access in Poland: A cross-sectional analysis. *Food Policy* 29 (3): 275-294.
- Sikorska Alina (ed.). 2017. *Rynek ziemi rolniczej. Stan i perspektywy* (Agricultural land market. Status and prospects). Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- UKNF. 2018. *Raport o sytuacji banków w 2017 roku* (Report on the condition of banks in 2017). Warszawa: KNF.
- USDA. *Economic Research Service, Farm Income and Wealth Statistics*, <https://www.ers.usda.gov/data-products/farm-income-and-wealth-statistics>, access: 10.07.2018.
- Zawadzka Danuta. 2012. Ocena wykorzystania kredytu handlowego przez przedsiębiorstwa rolnicze w Polsce (The evaluation of trade credit use by agriculture enterprises in Poland). *Studia Ekonomiczne* 107: 331-339.

Summary

The analysis of the dynamics and structure of farmers' bank loans was made. The credit debt of farms in Poland was presented against the background of selected countries of the EU and USA. It was shown that the amount of farmers' credit commitments in Poland in 2002-2017 had a lasting upward trend. However, the debt-to-asset ratio of agricultural farms since 2008 has been gradually reduced. The level of farmers' credit indebtedness and the quality of their loan portfolio, in terms of the sector, do not indicate high financial risk for farmers and credit risk for banks. In the case of some indebted farms (about 1.5 thousand), however, there are serious risks related to loans taken and their repayment.

Adres do korespondencji
dr hab. prof. UR Ryszard Kata
orcid.org/0000-0001-6085-3935
Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Ekonomii
ul. M. Źwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów
e-mail: rdkata@univ.rzeszow.pl